

Η Ήπειρος κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο Η ιταλική κατοχή, 1917

Ελευθερία Κ. Μαντά

Επίκουρη Καθηγήτρια Νεότερης Ελληνικής Ιστορίας Α.Π.Θ.

Η έκρηξη του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου, το καλοκαίρι του 1914, έμελλε να προκαλέσει αναταράξεις στην περιοχή της Ηπείρου που οδήγησαν, πέρα από τις εσωτερικές επιπτώσεις του Εθνικού Διχασμού - ιδιαίτερα εμφανείς και σε άλλες περιοχές της Ελλάδας -, έως και στην προσωρινή κατάλυση της ελληνικής εθνικής κυριαρχίας και εδαφικής ακεραιότητας.

Ο Μεγάλος Πόλεμος έβρισκε την ευρύτερη περιοχή της Ηπείρου (το ελληνικό και το αλβανικό κομμάτι) σε αναβρασμό: σε έξαρση βρίσκονταν ήδη κινητοποιήσεις Αλβανών επαναστατών στην κεντρική Αλβανία ενώ νοτιότερα ο αγώνας των Βορειοηπειρωτών για τη δημιουργία αυτόνομου κράτους δεν είχε ακόμη λήξει οριστικά. Η γενική αναταραχή ανησυχούσε τον πρωθυπουργό Ελευθέριο Βενιζέλο, γεγονός που τον οδήγησε να διεκδικήσει ανακατάληψη της βόρειας Ηπείρου από τον ελληνικό στρατό προκειμένου να αποφευχθούν τυχόν ακρότητες. Το ελληνικό αίτημα, όμως, ήταν αναμενόμενο ότι θα συναντούσε τις ιταλικές αντιρρήσεις, αφού ερχόταν σε αντίθεση προς τα από δεκαετίες γνωστά συμφέροντα της Ιταλίας στην Αλβανία.

Βασική επιδίωξη της Ιταλίας, ήδη από την εποχή της ενοποίησής της το 1870, υπήρξε η άνοδος του κύρους της χώρας στον διεθνή χώρο και η ένταξή της στον κύκλο των θεωρούμενων ως μεγάλων δυνάμεων της εποχής.¹ Καθώς όμως στο χώρο της δυτικής και κεντρικής Ευρώπης δεν υπήρχαν αντικειμενικά τα περιθώρια για την εξάπλωση της επιρροής της λόγω της ισχυρής παρουσίας εκεί των άλλων δυνάμεων, ήταν αναγκασμένη να στραφεί σε νέες κατευθύνσεις και πιο συγκεκριμένα στη νοτιοανατολική Ευρώπη. Από την άλλη πλευρά, η στροφή προς την ανατολική πλευρά της Αδριατικής αποτελούσε ζωική ανάγκη όχι μόνο για την επέκταση της επιρροής, πολιτικής ή οικονομικής, του ιταλικού κράτους, αλλά και για την ίδια την ύπαρξη και την ασφάλειά του: τα λιμάνια των αλβανικών ακτών και ιδιαίτερα εκείνο της Αυλώνας κρατούσαν το κλειδί για τα στενά του Οτράντο και εξασφάλιζαν τον έλεγχο της Αδριατικής Θάλασσας.²

Όσον καιρό η Βαλκανική Χερσόνησος βρισκόταν υπό οθωμανική κυριαρχία, η Ιταλία δεν φαινόταν να ανησυχεί ιδιαίτερα· όταν όμως η διάλυση της αυτοκρατορίας άρχισε πλέον να γίνεται ορατή, η ιταλική πολιτική υποχρεώθηκε να δραστηριοποιηθεί, καθώς δεν ήταν δυνατό να επιτρέψει την επέκταση στις ανατολικές ακτές της Αδριατικής οποιασδήποτε ξένης δύναμης, πολύ δε περισσότερο της Ελλάδας, η οποία θα ήταν δυνατό να θέσει σε κίνδυνο τα ιταλικά συμφέροντα. Η Αλβανία ήταν ιδιαίτερα σημαντική ως προγεφύρωμα για την διεύρυνση της ιταλικής επιρροής αρχικά στα

1 Περισσότερα για τις βασικές κατευθύνσεις της ιταλικής εξωτερικής πολιτικής βλέπε:

Lowe, C. J. & Marzari, F. (1975), *Italian Foreign Policy 1870-1940*. London-Boston· Torre, A. (et. al.) (1963), *La politica estera italiana dal 1914 al 1943*. Eri, Torino· Currey, M. (1932), *Italian Foreign Policy 1918-1932*. London.

2 Πολύ χαρακτηριστικά ο Dino Grandi, υπουργός Εξωτερικών της Ιταλίας, αποκαλούσε την Αυλώνα “το Γιβραλτάρ της Αδριατικής”. Grandi, D. (1985), *Il mio paese. Ricordi autobiografici*. Bologna, σ. 309.

Βαλκάνια και κατόπιν στον ευρύτερο χώρο της Ανατολής, γι' αυτό και ήταν απαραίτητο να ενισχυθεί και να υποστηριχθεί στις διαφορές της με τα γειτονικά κράτη και ιδιαίτερα με την Ελλάδα.³ Κάτω από αυτό το πρίσμα πρέπει λοιπόν να ερμηνευθούν οι επίμονες προσπάθειες που κατέβαλε η Ιταλία προκειμένου πρώτα να επιτύχει τη δημιουργία ενός μεγάλου αλβανικού κράτους μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους⁴ και έπειτα, μετά την έκρηξη του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου, να διαπραγματευτεί τη συμμετοχή της στο πλευρό ενός εκ των δύο αντιμαχόμενων συνασπισμών στη βάση των εδαφικών ανταλλαγμάτων που θα λάμβανε. Συγκεκριμένα, από την Αλβανία η Ιταλία επιθυμούσε να αποκτήσει τουλάχιστον τον έλεγχο του νησιού Σάσων και του λιμανιού της Αυλώνας.⁵

Ακριβώς το στοιχείο αυτό επιχείρησε να εκμεταλλευτεί ο Βενιζέλος όταν πρότεινε στη βρετανική κυβέρνηση, το 1914, ανακατάληψη της βόρειας Ηπείρου από τον ελληνικό στρατό - από όπου είχε αποχωρήσει μόλις λίγους μήνες νωρίτερα - με παράλληλη κατάληψη της Αυλώνας από τις ιταλικές δυνάμεις. Ο Βρετανός υπουργός Εξωτερικών Έντουαρντ Γκρέι δεν φάνηκε να είχε ουσιαστικές αντιρρήσεις για το σχέδιο και, ύστερα από παρέμβασή του στην ιταλική πλευρά, συμφωνήθηκαν τελικά τα εξής: Η Ελλάδα θα καταλάμβανε τη βόρεια Ήπειρο υπό τον όρο ότι η κατοχή θα ήταν προσωρινή, θα απέσυρε τις δυνάμεις της όταν θα της το ζητούσαν οι Μεγάλες Δυνάμεις και θα συναινούσε υπέρ της κατάληψης της Αυλώνας από την Ιταλία. Υπ' αυτές τις συνθήκες, ο ελληνικός στρατός, με επικεφαλής τους στρατηγούς Ιωάννου και Παπούλα και τον συνταγματάρχη Κοντούλη, εισήλθε στις περιοχές της βόρειας Ηπείρου (Πρεμετή, Αργυρόκαστρο και Κορυτσά) τον Οκτώβριο του 1914, θέτοντάς τις υπό ελληνική διοίκηση. Φαίνεται ωστόσο πως ο Έλληνας πρωθυπουργός ήλπιζε ότι το τέλος του πολέμου θα έφερνε και επίλυση του θέματος της βόρειας Ηπείρου κατά τρόπο θετικό για την ελληνική πλευρά.

Αυτή η πεποίθηση ενισχύθηκε ακόμη περισσότερο στις 26 Απριλίου 1915, με την υπογραφή της Συνθήκης του Λονδίνου, που προέβλεπε σειρά εδαφικών και άλλων παραχωρήσεων από τις δυνάμεις της Αντάντ προς την Ιταλία προκειμένου να συμμετάσχει στον πόλεμο. Το άρθρο 6 της συνθήκης παραχωρούσε στην Ιταλία πλήρη κυριαρχία επί του νησιού Σάσων, του λιμανιού της Αυλώνας και ενός ικανοποιητικού τμήματος της ενδοχώρας (οριζόμενο από τον Αώο ποταμό στα βόρεια και ανατολικά και τα

3 Fischer, J. B. (1985), «Italian Policy in Albania 1894-1943». *Balkan Studies* 26.1, 101-112 και Rumi, G. (1974), *L' imperialismo fascista*. Milano: Mursia, σ. 50-51. Για τις ιταλικές προσπάθειες να μην περιέλθει στην ελληνική κατοχή το στενό της Κέρκυρας βλέπε, Kondis, B. (1976), *Greece and Albania 1908-1914*. Thessaloniki: Institute for Balkan Studies· Skendi, S. (1967), *The Albanian National Awakening 1878-1912*. Princeton.

4 Περισσότερα για την περίοδο των Βαλκανικών Πολέμων βλέπε, Kondis, B. (1976), *Greece and Albania 1908-1914*. Thessaloniki: Institute for Balkan Studies· και του ίδιου, (1994), *Ευαίσθητες ισορροπίες. Ελλάδα και Αλβανία στον 20^ο αιώνα*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής, σ. 31-99. Επίσης Torre, A., «Italia e Albania durante le guerre balcaniche (1912-1913)». *Rivista d'Albania* 2 (luglio 1940). σ. 174-183, 3 (settembre 1940), σ. 223-233 και 4 (dicembre 1940), σ. 363-383.

5 Για τις ιταλικές επιχειρήσεις κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο βλέπε, Borgogni, M. (2007), *Tra continuità e incertezza. Italia e Albania 1914-1939*. Roma: Franco Angeli· Σφήκα - Θεοδοσίου, Α. (2004), *Η Ιαγλία στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Οι σχέσεις της με τις Μεγάλες Δυνάμεις και την Ελλάδα*. Αθήνα: Παπαζήσων· της ίδιας, (1995), *The Italian Presence on the Balkan Front (1915-1918)*. *Balkan Studies* 36.1, σ. 69-82· Kondis, B. (1989), *The Northern Epirus Question during the First World War*. *Balkan Studies* 30.2, σ. 333-349· Maggiore dell'Esercito, St. (1978), *Le truppe italiane in Albania (anni 1914-20 e 1939)*. Roma· Pastorelli, P. (1970), *L'Albania nella politica estera italiana 1914-1920*. Napoli.

βόρεια σύνορα της περιφέρειας Χιμάρας στο νότο), ώστε να εξασφαλίζεται η άμυνα των δύο αυτών σημείων. Με το άρθρο 7 η Ιταλία δεσμευόταν, αν αποκτούσε την Ίστρια, το Τρεντίνο και τη Δαλματία κι αν το κεντρικό τμήμα της Αλβανίας παραχωρούνταν για την ίδρυση αυτόνομου ουδέτερου αλβανικού κράτους, να μην προβάλλει αντιρρήσεις για την παραχώρηση της βόρειας Ηπείρου στην Ελλάδα ούτε για το διαμελισμό της βόρειας Αλβανίας μεταξύ Σερβίας και Μαυροβουνίου. Το τμήμα της ακτής από τα νότια σύνορα της ιταλικής κτήσης στην Αυλώνα ως το ελληνικό σύνορο στο ακρωτήριο Στύλος θα μετατρεπόταν σε ουδέτερη ζώνη. Για τους Ιταλούς, το ουδέτερο αλβανικό κράτος στο κέντρο θα αποτελούσε πεδίο ανοικτής επιρροής και θα προστάτευε την Αυλώνα από τις βλέψεις Ελλήνων και Σέρβων.

Η αισιόδοξη εικόνα, όμως, δεν άργησε να αλλάξει. Η κυβέρνηση Βενιζέλου γρήγορα παραιτήθηκε και το κόμμα των Φιλελευθέρων απείχε από τις εκλογές του Δεκεμβρίου 1915. Η νέα κυβέρνηση Σκουλούδη που σχηματίστηκε ανέτρεψε τις προηγούμενες υποσχέσεις για προσωρινή στρατιωτική παρουσία των Ελλήνων στη βόρεια Ήπειρο και λίγο αργότερα, με βασιλικό διάταγμα του Μαρτίου 1916, κηρύχθηκε επίσημα η ένωση της περιοχής με την Ελλάδα. Η Ιταλία διαμαρτυρήθηκε έντονα για τις ενέργειες αυτές που αποσκοπούσαν στη δημιουργία τετελεσμένων και προκάλεσε έντονες παραστάσεις των Μεγάλων Δυνάμεων.⁶

Η ελληνική κυβέρνηση προφανώς δεν είχε «διαβάσει» σωστά τα δεδομένα της εποχής: τον αναβαθμισμένο ρόλο της Ιταλίας στο πλευρό των δυνάμεων της Αντάντ και την αποφασιστικότητά της να διατηρήσει ή/και να επεκτείνει τα κερημένα στην Αλβανία· τον απώτερο στόχο της απόβασης ιταλικών δυνάμεων σε περιοχές πέρα από την Αυλώνα, που οίγουρα δεν ήταν απλώς η ενίσχυση της άμυνας, όπως διαβεβαίωναν οι ιταλικές διπλωματικές αρχές. Επιδεικνύοντας πολιτική «αφέλεια» η ελληνική πλευρά ήταν πεπεισμένη πως δεν υπήρχε πρόθεση των Ιταλών για προέλαση στη βόρεια Ήπειρο, η οποία θα έμενε οριστικά στην Ελλάδα.

Η εξέλιξη των πραγμάτων πολύ γρήγορα έμελλε να βγάλει τους Έλληνες πολιτικούς από την πλάνη τους. Ο διχασμός που μάστιζε την ελληνική πολιτική σκηνή δημιούργησε τις απαραίτητες προϋποθέσεις και διευκόλυνε τους ιταλικούς σχεδιασμούς. Η ελληνική διστακτικότητα και η επαμφοτερίζουσα στάση της κυβέρνησης και του βασιλιά απέναντι στις Κεντρικές Αυτοκρατορίες κατέστησαν ιδιαίτερα επιφυλακτικές τις χώρες της Αντάντ· η παράδοση του Ρούπελ στους Βούλγαρους, στις 28 Μαΐου 1916, τις έπεισε ότι υπήρχε μυστική ελληνογερμανική συμφωνία και τους επέτρεψε να παρέμβουν στα ελληνικά πράγματα απαιτώντας, μεταξύ άλλων, αποστράτευση του ελληνικού στρατού.

Η αδυναμία των Ελλήνων να συγκρατήσουν τις βουλγαρικές επιθέσεις στη Μακεδονία, τον Αύγουστο και τον Σεπτέμβριο του 1916, και με το επιχείρημα ότι δεν θα μπορούσαν να αναχαιτίσουν ούτε τυχόν προέλαση του βουλγαρικού και αυστριακού στρατού στην Αλβανία, έδωσε τη δυνατότητα στις ιταλικές στρατιωτικές δυνάμεις να βαδίσουν προς νότο καταλαμβάνοντας τους Άγιους Σαράντα, τη Χιμάρα, το Αργυρόκαστρο, το Δέλβινο και την Πρεμετή και να καταργήσουν τις εκεί ελληνικές στρατιωτικές και πολιτικές αρχές που, ούτως ή άλλως, δεν πρόβαλαν αντίσταση. Η ελληνική κυβέρνηση, αποκομμένη από την Αντάντ, δεν μπορούσε παρά να συμφωνήσει στην

6 Σφήκα - Θεοδοσίου, Α. (2004), *Η Ιταλία...*, ό.π., σ. 304-305.

αποχώρηση των αρχών της, αν κι αυτό δεν έγινε χωρίς διαμαρτυρίες τουλάχιστον από τη βενιζελική πλευρά.⁷ Αλλά και ο ίδιος ο βασιλιάς Κωνσταντίνος διαμαρτυρήθηκε προς τον Ιταλό πρέσβη στην Αθήνα ντε Μποσνάρι για τις υπερβάσεις των ιταλικών στρατιωτικών αρχών και την άσκηση φιλοϊταλικής προπαγάνδας, ο τελευταίος όμως πρόσθετε, ίσως με κάποια ειρωνεία, πως «οι κατηγορίες του εναντίον μας μάλλον ήταν περισσότερο παραμύθια και μου φάνηκε πως ήταν γεμάτος ευγνωμοσύνη για την Ιταλία γιατί δεν αναμίχθηκε στο βενιζελικό κίνημα».⁸ Την ίδια εντύπωση θα μεταφέρει προς τη Ρώμη και αργότερα, τον Μάιο του 1917, όταν μετά από συζήτηση με τον πρωθυπουργό Αλέξανδρο Ζαΐμη θα παρατηρήσει πως «σχεδόν παρακάλεσε για την επέμβαση της Ιταλίας ώστε να φρενάρει τη Γαλλία από τον καταστροφικό (για την Ελλάδα) δρόμο που έχει πάρει».⁹ Σωστά παρατηρεί η Αγγέλα Σφήκα πως, στο αποκορύφωμα των πολιτικών παθών στην Ελλάδα η ιταλική παρουσία εμφανιζόταν ως η καλύτερη εγγύηση κατά της διάδοσης του βενιζελισμού.¹⁰

Παρά το δυσμενές κλίμα, ο Βενιζέλος από τη Θεσσαλονίκη επιδίωξε να φανεί διαλλακτικός και να επιτύχει προσέγγιση με την Ιταλία. Στις αρχές του 1917, ο απεσταλμένος του Απόστολος Αλεξανδρής παρουσίασε στη Ρώμη τις προτάσεις του για την Ήπειρο και την Αδριατική: εκτός από την ιταλική κυριαρχία στην Αυλώνα και την ενδοχώρα, ο Βενιζέλος ήταν διατεθειμένος να παραχωρήσει εκπαιδευτικά, εμπορικά και τραπεζικά προνόμια για τους Ιταλούς στη βόρεια Ήπειρο· δεσμευόταν να μην οχυρώσει τα σύνορα μεταξύ των ελεγχόμενων από τις δύο χώρες περιοχών, ούτε και την Κέρκυρα μαζί με την απέναντι ηπειρωτική ακτή ως την Πρέβεζα.

Ωστόσο, όχι μόνο αυτή η συμφωνία δεν προχώρησε, αλλά η ιταλική στρατιωτική προέλαση πέρασε τη γραμμή των ελληνοαλβανικών συνόρων του 1913 και συνεχίστηκε προς νότο με πρόθεση να φτάσει ως τον ποταμό Καλαμά, εντός του ελληνικού εδάφους. Η κίνηση αυτή σήμαινε για την Ιταλία έλεγχο των στενών της Κέρκυρας, ασφαλέστερα σύνορα για τις περιοχές που ήλεγχε εντός της Αλβανίας και αποτελεσματικότερη επιρροή στη βόρεια Ήπειρο.

Η προέλαση ξεκίνησε τις τελευταίες ημέρες του Ιανουαρίου 1917, με την χωρίς αντίσταση κατάληψη τμημάτων του δρόμου Μελισσόπετρας (Μεσογέφυρας) προς Καλπάκι και Δελβινάκι στο ελληνικό έδαφος, ενώ ιταλικό τμήμα είκοσι ιππέων μπήκε στο Δελβινάκι και κατέλαβε το κτήριο όπου στεγαζόταν το ειρηνοδικείο και η τηλεγραφική υπηρεσία, με αποτέλεσμα τη διακοπή κάθε επικοινωνίας της πόλης με την υπόλοιπη χώρα. Η ιταλική πορεία συνεχίστηκε με την κατάληψη των χωριών Κεράσοβο και Νεγράδες, νότια του δρόμου, ενώ ο Ιταλός διοικητής Ντέλι Πόντι ζήτησε από τον

7 Σφήκα - Θεοδοσίου, Α. (2004), *Η Ιταλία...*, ό.π., σ. 306-308.

8 Documenti Diplomatici Italiani [στο εξής D.D.I.], 5^η σειρά, τ. 6, αρ. 542, Ιταλός πρέσβης στην Αθήνα De Bosdari προς υπουργό Εξωτερικών Sonnino, Αθήνα 10/10/1916. Στη βόρεια Ήπειρο το αίσθημα των Ελλήνων ήταν έντονα φιλοβενιζελικό και αντιιταλικό, διάχυτη ήταν η πεποίθηση ότι η ιταλική κατοχή δεν θα ήταν προσωρινή, όπως διατεινόταν οι Ιταλοί, αλλά μόνιμη. Μάλιστα, δεν έλειψαν και οι περιπτώσεις προσώπων που καλούσαν τον πληθυσμό να αντισταθεί με τα όπλα. Γι' αυτό και υπήρχε έντονη η επιθυμία η ιταλική κατοχή να μετατραπεί σε συμμαχική, καθώς έτσι θα διασφαλιζόταν ο προσωρινός της χαρακτήρας.

9 D.D.I., 5^η σειρά, τ. 7, αρ. 891, Ιταλός πρέσβης στην Αθήνα De Bosdari προς υπουργό Εξωτερικών Sonnino, Αθήνα 5/5/1917.

10 Σφήκα - Θεοδοσίου, Α. (2004), *Η Ιταλία...*, ό.π., σ. 314.

αρχηγό της χωροφυλακής Καλπακίου να εγκαταλείψει μαζί με τους χωροφύλακες τη θέση του εντός μιας ώρας.¹¹ Την 1^η Φεβρουαρίου ιταλικό στρατιωτικό τμήμα, συνοδευόμενο από τον Ιταλό υποπρόξενο Ιωαννίνων, μπήκε στην Κόνιτσα απαιτώντας από τις ελληνικές στρατιωτικές και πολιτικές αρχές να εγκαταλείψουν άμεσα την πόλη. Το ίδιο σκηνικό και η τακτική θα συνεχιστούν και τις επόμενες ημέρες, σε κάθε ελληνική πόλη και χωριό όπου επεκτεινόταν η ιταλική κατοχή. Στις 21 του μήνα, ο Ιταλός πρόξενος στα Ιωάννινα ενημέρωσε τον Έλληνα νομάρχη πως στη ζώνη κατοχής θα συμπεριλαμβάνονταν επίσης τα χωριά Ζαγόριανη (σήμερα Χρυσορράχη), Κάτω Σουδενά (σήμερα Κάτω Πεδινά), Τσερβάρι (σήμερα Ελαφότοπος) και Πάπηγκο.¹²

Στις πρώτες ελληνικές διαμαρτυρίες που διατυπώθηκαν για τις βίαιες αυτές ενέργειες, η ιταλική πρεσβεία στην Αθήνα διαβεβαίωνε πως το τμήμα του εν λόγω δρόμου καταλήφθηκε με διαταγή των ιταλικών στρατιωτικών αρχών Αυλώνας για την ασφαλή μεταφορά και τον ανεφοδιασμό με καύσιμα των ιταλικών δυνάμεων και για τη διασφάλιση του μετώπου της Θεσσαλονίκης και πως η κατάληψη έχει χαρακτήρα καθαρά στρατιωτικό και προσωρινό. Οι εξηγήσεις αυτές φαίνεται ότι δεν έπεισαν την ελληνική κυβέρνηση, η οποία επέμενε πως, σύμφωνα με την προϋπάρχουσα συμφωνία,¹³ οι ιταλικές δυνάμεις μπορούσαν να χρησιμοποιούν την οδό Αγίων Σαράντα - Καλπακίου - Μεσογέφυρας για επισιτισμό της στρατιάς τους χωρίς όμως να προβαίνουν σε οποιαδήποτε στρατιωτική κατάληψη ή να παρεμποδίζουν την ελληνική διοίκηση. Μάταια ζητούσε να δοθούν διαταγές για την επιστροφή των ελληνικών αρχών εκεί από όπου είχαν εκδιωχθεί άδικα και για συμμόρφωση των Ιταλών με τα συμφωνηθέντα.¹⁴ Θα πρέπει ωστόσο να επισημάνουμε ότι οι διαμαρτυρίες αυτές δεν ήταν τόσο «πιεστικές» όσο θα ανέμενε κανείς. Η κυρίαρχη αντίληψη στην Αθήνα, όπως έχει αναφερθεί, ήταν διαφορετική: *«Εν τούτοις επειδή μέγιστον εθνικόν συμφέρον ως γνωρίζετε επιβάλλει την μετά των Ιταλών διατήρησιν αρίστων σχέσεων [η Α.Μ. ο Βασιλεύς] εντέλλεται όπως εξετάσετε επισταμένως μη τυχόν εν αγνοία νμών και παρά τας διαταγάς σας εγένοντο πράξεις αίτινες παρέχουσιν εις τους Ιταλούς στοιχεία δυσπιστίας απέναντι της καθής ημών πίστεως και γιάρβητε ανστηρότατα μέτρα προς άρσιν πάσης τοιαύτης αφορμής. ...Η Α.Μ. εντέλλεται επίσης όπως ιδίτε τον αυτόθι πρόξενον και συνεννοηθήτε μετ' αυτού αναγγέλλοντες αυτώ τας διαταγάς τας οποίας ελάβατε και τα μέτρα άπαντα θα θέσπιτε εις εφαρμογήν προς περιστολήν πάσης τάσεως ανευθύνων προς διατάραξιν των καθών μεταξύ ημών και των Ιταλών σχέσεων και της αμοιβαίας εμπιστοσύνης»*, αναφέρει τηλεγράφημα του πρωθυπουργού Σπυρίδωνα Λάμπρου προς - άγνωστο παραλήπτη στα Ιωάννινα, πιθανότητα τον νο-

11 Υπουργείο Εξωτερικών, Υπηρεσία Διπλωματικού και Ιστορικού Αρχείου [στο εξής Υ.Δ.Ι.Α.], Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1917, Α/4/Χ(16), αρ. 523, Υπουργός Εξωτερικών Ζαλοκώστας προς ιταλική Πρεσβεία Αθηνών, Αθήνα 30/1/1917.

12 Υ.Δ.Ι.Α. 1917, Α/4/Χ(16), αρ. πρωτ. 1046, Αντίγραφο αναφοράς αστυνομικού υποδιευθυντή Κόνιτσας Παπαγρηγοράκη προς Αστυνομική Διεύθυνση Ιωαννίνων, Ιωάννινα 4/2/1917 και αρ. 1129, Υπουργός Εξωτερικών Ζαλοκώστας προς ιταλική Πρεσβεία Αθηνών, Αθήνα 27/2/1917.

13 Σύμφωνα με το Υπουργείο Στρατιωτικών, από τον Οκτώβριο του 1916 είχε γίνει επίσημη συμφωνία με την ιταλική κυβέρνηση περί της χρήσης της οδού Κακαβιάς - Καλπακίου υπό τον όρο οι Ιταλοί να μην περάσουν την ελληνοαλβανική συνοριακή γραμμή της Φλωρεντίας. Υ.Δ.Ι.Α. 1917, Α/4/Χ(16), αρ. 1415. Υπουργός Στρατιωτικών Χατζόπουλος προς ΙΧ Μεραρχία, Αθήνα 26/3/1917.

14 Υ.Δ.Ι.Α. 1917, Α/4/Χ(16), αρ. 277 και 1129, Ιταλός πρέσβης στην Αθήνα De Bosdari προς Υπουργείο Εξωτερικών, Αθήνα 16/2/1917.

μάρχη Ροντήρη ή κάποιον στρατιωτικό διοικητή.¹⁵

Οι ιταλικές ενέργειες, όπως ήταν αναμενόμενο, εξόργισαν την κοινή γνώμη και τους βουλευτές της Ηπείρου, προκάλεσαν διαμαρτυρίες και συλλαλητήρια σε πολλές πόλεις, έντονη εκστρατεία του Τύπου και αναταραχή σε όλη Ελλάδα, την οποία φοβόταν η κυβέρνηση πως θα ήταν δυνατό να εκμεταλλευτούν οι βενιζελικοί.¹⁶ Ο πρέσβης στην Αθήνα ντε Μποσντάρι επιβεβαίωνε πως οι ιταλικές πράξεις ερμηνεύονταν πλέον ως ένα είδος προδοσίας καθώς, ενώ η Ιταλία εμφανιζόταν κατά κάποιον τρόπο ως «συνήγορος» του βασιλιά Κωνσταντίνου και του θρόνου, απρόθυμη έτσι κι αλλιώς όπως ήταν να αναγνωρίσει την Προσωρινή Κυβέρνηση της Θεσσαλονίκης, τώρα πια όλοι θεωρούσαν πως η συμπεριφορά αυτή δεν απέβλεπε παρά μόνο στην κατοχή ελληνικού εδάφους. Ο ίδιος είχε πειστεί πως, αν η κατάληψη επεκτεινόταν και προσλάμβανε πολιτικό χαρακτήρα (όπως πίστευαν οι Έλληνες), αυτό θα έσπρωχνε τη φιλοβασιλική Ελλάδα στα χέρια της Γαλλίας και πιθανώς σε συμβιβασμό με τη βενιζελική παράταξη, η οποία θα δικαιωνόταν στις προβλέψεις της για την επέλαση του ιταλικού κινδύνου, εξελίξεις δηλαδή απευκαίστες για τους Ιταλούς.¹⁷ Μια Ελλάδα βενιζελική, που θα έβγαине στον πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ, θα ήταν αντίπαλος της Ιταλίας και όταν θα έφθανε η ώρα για την υπογραφή της ειρήνης θα ανταμειβόταν με ανταλλάγματα σε βάρος των ιταλικών επιδιώξεων. Έτσι, η Ιταλία είχε εξαρχής τηρήσει φιλοβασιλική στάση, επιλογή που προκαλούσε τη δυσaréσκεια των Γάλλων.¹⁸ Για την αποτροπή, επομένως, οποιουδήποτε τέτοιου κινδύνου, ο Ιταλός πρέσβης στην Αθήνα έλαβε επανειλημμένα οδηγίες από τη Ρώμη να διαβεβαιώσει την ελληνική κυβέρνηση για τον καθαρά στρατιωτικό και προσωρινό χαρακτήρα της προέλασης στην Ήπειρο και να καταδείξει το τελικό όφελος από αυτήν, αφού στην ουσία θα επενεργούσε αποτρεπικά για την επέκταση του βενιζελικού κινήματος στην περιοχή και θα έσωζε τη βασιλική κυβέρνηση από τέτοιους κινδύνους.¹⁹ Αργότερα, μετά την απομάκρυνση του Κωνσταντίνου και την επιστροφή του Βενιζέλου στην Αθήνα, η ιταλική διπλωματία μετέβαλε ελαφρά το περιεχόμενο των επιχειρημάτων αυτών, υποστηρίζοντας πλέον

15 Υ.Δ.Ι.Α. 1917, ΑΑΚ30, Πολιτικό αρχείο Σπ. Λάμπρου σχετικά με την κατάληψη και της Ηπείρου από τα ιταλικά στρατεύματα, x.a.o.

16 Υ.Δ.Ι.Α. 1917, Α/4/Χ(16), αρ. 858, Υπουργός Εξωτερικών Ζαλοκώστας προς ελληνική Πρεσβεία Ρώμης, Αθήνα 14-2-1917. Πρβλ. εφημ. *Εσπερινή*, 16/3/1917.

17 D.D.I., 5^η σειρά, τ. 7, αρ. 32, Υπουργός Εξωτερικών Sonnino προς ιταλική Πρεσβεία Ουάσιγκτον, Ρώμη 5-1-1917 και αρ. 588, Ιταλός πρέσβης στην Αθήνα De Bosdari προς υπουργό Εξωτερικών Sonnino, Αθήνα 27/3/1917.

18 D.D.I., 5^η σειρά, τ. 7, αρ. 681, Ιταλός πρέσβης στο Παρίσι Raggi προς υπουργό Εξωτερικών Sonnino, Παρίσι 9-4-1917 και αρ. 728, Raggi προς Sonnino, Παρίσι 14/4/1917.

19 D.D.I., 5^η σειρά, τ. 7, αρ. 608, Υπουργός Εξωτερικών Sonnino προς πρεσβείες Λονδίνου, Παρισίων, Πετρούπολης και Αθηνών, Ρώμη 29/3/1917. Χαρακτηριστικά, στον Έλληνα πρέσβη στη Ρώμη Λάμπρο Κορομπλά, που διαμαρτυρήθηκε προς το ιταλικό Υπουργείο των Εξωτερικών για τις υπερβάσεις στη Σαγγάδα, ο Sonnino απάντησε αναφερόμενος στις ιταλικές δυνάμεις: «καλλίτερον να ευρίσκονται αυτοί εκεί ή άλλοι». Υ.Δ.Ι.Α. 1917, Α/4/Χ(16), αρ. 1981, Πρέσβης στη Ρώμη Κορομπλάς προς Υπουργείο Εξωτερικών, Ρώμη 25/3/1917. Την ανησυχία της κυβέρνησης των Αθηνών επέτειναν ειδήσεις που έφθαναν το ίδιο εκείνο διάστημα, ότι π.χ. τον Απρίλιο αναχώρησαν για την Κέρκυρα δύο βενιζελικοί πρώην βουλευτές, σύμφωνα δε με φήμες μετέφεραν αίτημα για προέλαση των Αγγλογάλλων στην Ήπειρο υπογεγραμμένο από 1.000 κατοίκους. Υ.Δ.Ι.Α. 1917, Α/4/Χ(16), αρ. 2315, Νομάρχης Ιωαννίνων Ροντήρης προς Υπουργείο Εσωτερικών, Ιωάννινα 13/4/1917.

πως η παράταση της παραμονής των Ιταλών στην Ήπειρο θα διασφάλιζε την ηρεμία και κυρίως την αποφυγή αντιποίνων ή διώξεων σε βάρος όσων δεν συμμετείχαν στο κίνημα της Θεσσαλονίκης ή είχαν παραμείνει πιστοί στο βασιλικό καθεστώς.²⁰

Έτσι, παρά τις δυσαρέσκειες και τις αντιδράσεις, ιταλικές στρατιωτικές μονάδες συνέχισαν από τα τέλη Μαρτίου - αρχές Απριλίου του 1917 την επέκτασή τους τόσο προς νότο όσο και ανατολικά. Συγκεκριμένα, στις 25 Μαρτίου ο ιταλικός λόχος Σαγιάδας βάδισε προς κατάληψη των Φιλιατών, αφού είχε καταλάβει λίγες ημέρες νωρίτερα τον Σμέρτο, και εγκατέστησε φυλάκια στον Καλαμά αποκόποντας την επικοινωνία με τις υπόλοιπες περιοχές. Τον Απρίλιο καταλήφθηκε η Κόνιτσα, ενώ από τις 28 Μαΐου καταλήφθηκαν συνεχόμενα η Ηγουμενίτσα, η Παραμυθιά, το Μαργαρίτι και η Πάργα. Τις ίδιες ημέρες καταλήφθηκαν επίσης το Μέτσοβο, τα Ιωάννινα και το Καλπάκι, από ιταλικές μονάδες υπό τον στρατηγό Νταλμάτσο. Ακολουθώντας την προηγούμενη τακτική, οι ιταλικές αρχές έδιναν ολιγόωρη προθεσμία στις ελληνικές στρατιωτικές αρχές να αποχωρήσουν, ενώ οι διοικητικές αρχές είχαν διορία περίπου 48 ώρες για να εγκαταλείψουν τις υπηρεσίες τους. Ειδικά στα Ιωάννινα, οι Ιταλοί απαίτησαν την άμεση απομάκρυνση του νομάρχη και των πολιτικών αρχών, ύστερα όμως από παρέμβαση του Έλληνα διοικητή δόθηκε προθεσμία δεκαπέντε ημερών.²¹ Κατά κανόνα, καταλαμβάνονταν αμέσως το τηλεγραφείο και άλλα δημόσια κτήρια στις πόλεις (δικαστήρια, τελωνεία κλπ), ενώ οι ελληνικές αρχές που αποχωρούσαν, συνήθως προς Κέρκυρα, Πρέβεζα και Άρτα, φρόντιζαν να μεταφέρουν μαζί τους και τα αρχεία των υπηρεσιών.

Πέρα από την καταφανή παραβίαση κάθε έννοιας της ελληνικής εθνικής κυριαρχίας, η κατάληψη της Ηπείρου από τις ιταλικές στρατιωτικές δυνάμεις προκάλεσε πολλά προβλήματα στους κατοίκους. Το σημαντικότερο από αυτά ήταν η παρεμπόδιση τροφοδότησης των χωριών της περιοχής με δημητριακά, κυρίως καλαμπόκι και σιτάρι, απαραίτητα για την καθημερινή τους διατροφή, ενέργεια που επιδείνωνε την ήδη επιβαρυνόμενη λόγω των αποκλεισμών κατάσταση στην ύπαιθρο. Οι σχετικές αναφορές των ελληνικών αρχών είναι σχεδόν καθημερινές, καθώς τα προβλήματα εμφανίστηκαν από τις πρώτες ακόμη εβδομάδες της παρουσίας των Ιταλών: για παράδειγμα, τα προβλήματα στα Ιωάννινα εμφανίστηκαν ήδη από τον Φεβρουάριο (πριν δηλαδή από την κατάληψη της πόλης), όταν οι ιταλικές στρατιωτικές αρχές εμπόδισαν την προμήθεια καλαμποκάλευρου σε όλη την περιφέρεια με αποτέλεσμα οι φούρνοι να μην φτιάξουν ψωμί για αρκετές ημέρες· τον ίδιο μήνα Ιταλοί απεσταλμένοι στην Πάργα παρότρυναν τους κατοίκους να υπογράψουν αιτήματα για επέκταση της ιταλικής κατοχής στην πόλη τους με αντάλλαγμα την παροχή άφθονων τροφίμων· τον Αύγουστο, η ποσότητα του διανεμόμενου σίτου ανερχόταν σε μόλις 230 δράμα κατ' άτομο, οι δε τιμές «κρατούνται εις ύψη τρομαχτικά διά τους οικογενάρχας».²² Άλλες καταγγελίες έκαναν λόγο για διαρπαγή ζώντων ζώων, για αυθαίρετες φυλακίσεις Ελλήνων με διάφορες προφάσεις,

20 Υ.Δ.Ι.Α. 1917, Α/4/Χ(16), απ. Πρέσβης στη Ρώμη Κορομυλάς προς Υπουργείο Εξωτερικών, Ρώμη 22/7/1917.

21 Υ.Δ.Ι.Α. 1917, Α/4/Χ(16), απ. 3800, Νομάρχης Ιωαννίνων Ροντήρης προς Υπουργείο Εξωτερικών Ιωάννινα 5/6/1917.

22 Βλέπε, εφημερίδα *Ηπειρος*, 12/8/1917. Επίσης Υ.Δ.Ι.Α. 1917, Α/4/Χ(16), αρ. 645, Υπουργός Εξωτερικών Ζαλοκώστας προς ελληνική πρεσβεία Ρώμης, Αθήνα 4/2/1917 και αρ. 1447 και 707, Υπουργός Εξωτερικών Ζαλοκώστας προς ελληνική πρεσβεία Ρώμης, Αθήνα 8/2/1917· και Υ.Δ.Ι.Α. 1917, ΑΑΚ30, x.αρ., Νομάρχης Πρέβεζας Σγουρός προς Υπουργείο Εξωτερικών, Πρέβεζα 16/2/1917.

για εκδίωξη δασκάλων από τα σχολεία, για εξοπλισμό των Αλβανών κατοίκων των χωριών, για παρεμπόδιση κυκλοφορίας των ελληνικών εφημερίδων στα Ιωάννινα, ακόμη και για τουφεκισμούς Ελλήνων με υποτυπώδεις προφάσεις.²³

Η έλλειψη των απαραίτητων τροφίμων γρήγορα μετατράπηκε από τις ιταλικές αρχές σε εργαλείο εφαρμογής διακρίσεων επί του πληθυσμού της Ηπείρου, καθώς τους δόθηκε η ευκαιρία να εκμεταλλευτούν τις προϋπάρχουσες εθνικές διαφορές. Δεν είναι σπάνιες οι πληροφορίες που κάνουν λόγο για διαφορετική μεταχείριση του ελληνικού από το αλβανικό στοιχείο που κατοικούσε στην περιοχή. Για παράδειγμα, ο νομάρχης Ιωαννίνων ανέφερε πως οι Έλληνες κάτοικοι της επαρχίας Φιλιατών ήταν φοβισμένοι από τη συμπεριφορά των Ιταλών, στους οποίους ασκούσαν επιρροή οι μουσουλμάνοι Αλβανοί. Αμέσως μετά την κατάληψη των Φιλιατών, οι Ιταλοί εισήγαγαν καλαμπόκι στην πόλη, ανά δύο κιλά για κάθε κάτοικο για οκτώ ημέρες, η διανομή του οποίου ανατέθηκε σε μουσουλμάνους· οι ίδιες πληροφορίες έφταναν και από τα Ιωάννινα, όπου δεν έλειψαν και οι περιπτώσεις αισχροκέρδειας, αφού αντί για 65 έως 75 λεπτά το κιλό που είχε καθοριστεί επίσημα, οι υπεύθυνοι της διανομής απαιτούσαν από τους Έλληνες 2,5-3 δρχ.²⁴

Ανάλογες πρακτικές ακολουθήθηκαν από τις ιταλικές αρχές και προς τα ανατολικά, στα χωριά της Πίνδου και του Ζαγορίου, όπου κατοικούσε βλαχόφωνος πληθυσμός, μεταξύ του οποίου έντονα δραστηριοποιούνταν τόσο η ιταλική όσο και η ρουμανική προπαγάνδα. Η συννηθέστερη οδός τροφοδοσίας ήταν από τους Άγιους Σαράντα, από όπου μεταφερόταν καλαμπόκι, αλλά υπήρχαν πληροφορίες και για δράση πρακτόρων που παρακινούσαν τους κατοίκους των χωριών εκτός της ιταλικής ζώνης να υπογράψουν αίτημα ότι επιθυμούσαν την ιταλική κατοχή, οπότε το ιταλικό προξενείο των Ιωαννίνων θα τους χορηγούσε καλαμπόκι. Το καλαμπόκι συνήθως διανεμόταν κατά τρόπο προκαθορισμένο: στους «αδιάφορους» δίνονταν από 3 οκάδες, ενώ στους «ρουμανίζοντες» μεγαλύτερες ποσότητες.²⁵

Αλλά τα προβλήματα και οι φόβοι των Ηπειρωτών δεν απέρρεαν μόνο από την ιταλική παρουσία στην περιοχή· σχετιζονταν άμεσα και με την αλλαγή συμπεριφοράς των Αλβανών συντοπιτών τους, κάποιοι από τους οποίους εκδήλωσαν ικανοποίηση από την αλλαγή που συνέβη και επιχειρήσαν να εκμεταλλευτούν τα νέα δεδομένα. Έτσι, δεν λείπουν οι πληροφορίες πως σε αρκετές περιπτώσεις των ιταλικών στρατιωτικών δυνάμεων που έμπαιναν στα ηπειρωτικά χωριά προηγούνταν σώματα ένοπλων Αλβανών. Τέτοια περιστατικά καταγράφηκαν στη Σαγιάδα, όπου του ιταλικού τμήματος που έφτασε έξω από την πόλη προηγούνταν ομάδα πενήντα περίπου ένοπλων Αλβανών, και στη συνέχεια στους Φιλιάτες, με τριάντα περίπου ένοπλους Αλβανούς να προπορεύονται των Ιταλών. Και στις δύο περιπτώσεις τα ελληνικά σώματα που έδρευαν εκεί απαίτησαν από τους Ιταλούς διοικητές την απομάκρυνσή τους πριν από την

23 *Πολιτική Επιθεώρησης*, 66, 1/4/1917, σ. 423-25. Βλέπε επίσης, Υ.Δ.Ι.Α. 1917, Α/4/Χ(16), απ. 1573, Νομάρχης Ιωαννίνων Ροντήρης προς Υπουργείο Εξωτερικών, Ιωάννινα 17/3/1917.

24 Υ.Δ.Ι.Α. 1917, Α/4/Χ(16), απ. 3517, Νομάρχης Ιωαννίνων Ροντήρης προς Υπουργείο Εξωτερικών, Ιωάννινα 30/5/1917.

25 Τέτοιες πληροφορίες υπάρχουν για τον Βασίλειο Διαμαντή, για τον οποίο το Υπουργείο των Εσωτερικών ανέφερε πως υπηρετούσε με μισθό στο ιταλικό προξενείο. Βλέπε σχετικά, Υ.Δ.Ι.Α. 1917, Α/4/Χ(16), απ. 3242, Υπουργείο Εσωτερικών προς Υπουργείο Εξωτερικών, Αθήνα 12-5-1917 και απ. 3378, Υπουργείο Εσωτερικών προς Υπουργείο Εξωτερικών, Αθήνα 20/5/1917.

παράδοση και την αποτροπή κάθε πανηγυρικής εκδήλωσης υποδοχής εκ μέρους των Αλβανών, αν και το τελευταίο δεν στάθηκε δυνατό να επιτευχθεί.²⁶ Στο χωριό Λιόψι οι κατά πλειοψηφία Αλβανοί κάτοικοι δήλωναν πλέον ανοικτά πως δεν αναγνώριζαν τις ελληνικές αρχές παρά μόνο τις ιταλικές.²⁷ Στους Φιλιάτες, αλλά και στην Κόνιτσα διατυπώθηκε από κάποιους κατοίκους αίτημα για ύψωση της αλβανικής σημαίας, αλλά τέτοιες κινήσεις αποτράπηκαν από τους ίδιους τους Ιταλούς προκειμένου να αποφευχθούν επεισόδια με τον ελληνικό πληθυσμό. Στις περισσότερες των περιπτώσεων υψώθηκε η ιταλική σημαία, ενίοτε παράλληλα με την ελληνική.²⁸

Η έκταση των φαινομένων αυτών δεν αποτυπώνεται με ακρίβεια στις ελληνικές πηγές, σίγουρα η μεταστροφή δεν ήταν καθολική, καθώς υπήρχαν και Αλβανοί της Ηπείρου που δεν έβλεπαν με καλό μάτι την ιταλική παρουσία εκεί. Είναι όμως χαρακτηριστικό πως, όταν αργότερα ξεκίνησαν οι συμμαχικές πιέσεις προς την πλευρά των Ιταλών για να αποσύρουν τις δυνάμεις τους από την Ήπειρο, τότε με προτροπή του Ιταλού πρόξενου στη σερβική κυβέρνηση στην Κέρκυρα κόμη Σφόρτσα²⁹ η ιταλική πλευρά έθεσε ως προϋπόθεση *sine qua non* να δοθούν διαβεβαιώσεις πως «μετά την αποχώρηση των ιταλικών δυνάμεων από την Ήπειρο δεν πρόκειται να υπάρξουν αντίποινα από τις ελληνικές αρχές προς πρόσωπα που με οποιονδήποτε τρόπο έδειξαν ότι διέκειντο ευνοϊκά προς την ιταλική κατάκτηση σ' αυτές τις περιοχές». Πράγματι, οι διαβεβαιώσεις δόθηκαν από τον ίδιο τον Βενιζέλο αμέσως μόλις επέστρεψε στην Αθήνα και ανέλαβε τη νέα κυβέρνηση.³⁰ Όπως επισημαίνει και η Αγγέλα Σφήκα, ο φόβος της όποιας μελλοντικής αναταραχής στην περιοχή που θα απέβαινε σε βάρος είτε των Τσαμπίδων είτε των Βλάχων της Πίνδου οδήγησε τελικά τον Ιταλό υπουργό Εξωτερικών Σονίνο να απορρίψει προτάσεις να ενθαρρυνθούν οι πληθυσμοί αυτοί να υποβάλουν αιτήσεις υπέρ της συνέχισης της ιταλικής κατοχής.³¹

Η αλλαγή της πολιτικής κατάστασης στην Ελλάδα, με την απομάκρυνση του βασιλιά Κωνσταντίνου Α' ματαίωσε σχέδια των Ιταλών για περαιτέρω επέκταση στην

26 Υ.Δ.Ι.Α. 1917, Α/4/Χ(16), απ. 1573, Νομάρχης Ιωαννίνων Ροντήρης προς Υπουργείο Εξωτερικών, Ιωάννινα 17-3-1917· απ. 2600, Υπουργείο Εσωτερικών προς Υπουργείο Εξωτερικών, Αθήνα 18/4/1917 και απ. 2403, Υπουργείο Εσωτερικών προς Υπουργείο Εξωτερικών, Αθήνα 15/4/1917, συνημμένη αναφορά υποδιοικητή Φιλιατών.

27 Υ.Δ.Ι.Α. 1917, Α/4/Χ(16), απ. 1611, Νομάρχης Ιωαννίνων Ροντήρης προς Υπουργείο Εσωτερικών και Εξωτερικών, Ιωάννινα 17/3/1917.

28 Υ.Δ.Ι.Α. 1917, Α/4/Χ(16), απ. 774, Νομάρχης Ιωαννίνων Ροντήρης προς Υπουργείο Εξωτερικών, Ιωάννινα 21/2/1917.

29 Ο Σφόρτσα έγραφε χαρακτηριστικά: «Κατανοώ ότι μπροστά στη νέα κατάσταση (την απομάκρυνση του βασιλιά Κωνσταντίνου) η εκκένωση περιοχών όπως τα Ιωάννινα είναι αναπόφευκτη, αλλιώς δεν μπορούμε να κρύψουμε ότι η εκκένωση της Τσαμουριάς θα είχε για εμάς βαρύτατες συνέπειες. Απέναντι σ' εκείνους τους αλβανικούς πληθυσμούς, που είναι θύματα της εθνομικτικής βιαιότητας και των ψηφισίων και μας υποδέχτηκαν ως ελευθερωτές, η αναχώρησή μας θα φαινόταν ως ηθελημένη εγκατάλειψη στον χειρότερο εχθρό τους· αλλιώς και ως αβεβαιότητα και αναξιοπιστία από τους αδελφούς τους στα βόρεια του συνόρου με την Αλβανία». D.D.I., 5^η σειρά, τ. 8, αρ. 589, Sforza προς υπουργό Εξωτερικών Sonnino, Κέρκυρα 9/7/1917.

30 D.D.I., 5^η σειρά, τ. 8, αρ. 555, Υπουργός Εξωτερικών Sonnino προς αρχηγό του Γενικού Επιτελείου Στρατού Cadorna και τους πρέσβεις στο Λονδίνο Imperiali, Πετρούπολη Carloti και Αθήνα De Bosdari, Ρώμη 6/7/1917 και αρ. 766, Ιταλός πρέσβης στην Αθήνα De Bosdari προς υπουργό Εξωτερικών Sonnino, Αθήνα 1/8/1917.

31 Σφήκα - Θεοδοσίου, Α. (2004), *Η Ιταλία...*, ό.π., σ. 325-326.

Ήπειρο: ο υπουργός των Εξωτερικών Σονίνο τηλεγράφησε εσπευσμένα προς τον αρχηγό του Γενικού Επιτελείου Καντόρνα και τον διοικητή του XVI Σώματος Στρατού στην Αλβανία στρατηγό Φερέρο, στις 12 Ιουνίου 1917 (ν.π.), πως δεδομένων των νέων συνθηκών αποκλείεται κατάληψη της Πρέβεζας ή άλλων περιοχών νότια της Πάργας.³² Τις αμέσως επόμενες ημέρες τέθηκε από τον Ζονάρ ζήτημα περί αποχώρησης των ιταλικών στρατευμάτων από την Ήπειρο και αποκατάστασης των ελληνικών αρχών, στο πλαίσιο της αποκατάστασης της ομαλότητας και της ακεραιότητας της Ελλάδας. Η γνώμη του Ιταλού πρέσβη στην Αθήνα ήταν πως πλέον τυχόν αρνητική απάντηση εκ μέρους της ιταλικής κυβέρνησης θα την έφερνε σε δύσκολη θέση, πιθανότατα ακόμη και για τα συμφέροντά της στην Αλβανία,³³ αλλά ο Φερέρο επέμενε πως η επιστροφή των ελληνικών αρχών στην Ήπειρο ήταν απολύτως ασυμβίβαστη με τα ιταλικά συμφέροντα και κυρίως με την υπεράσπιση της αλβανικής ανεξαρτησίας.³⁴ Η άφιξη του Βενιζέλου στην Αθήνα και ο σχηματισμός κυβέρνησης, η οποία θα απολάμβανε της εμπιστοσύνης Βρετανών και Γάλλων καθιστούσε τη θέση των Ιταλών στην Ήπειρο ακόμη πιο επισφαλή και τις ανησυχίες του ντε Μποσντάρι, ακόμη και για τη συμμαχική σύμπνοια, εντονότερες.³⁵ Ανάλογες απόψεις εκφράστηκαν και στο εσωτερικό της Ιταλίας, όπου οι πιο μετριοπαθείς φωνές σύστηναν υποχώρηση υπέρ των Ελλήνων στην Ήπειρο.³⁶

Πράγματι, από τις πρώτες ενέργειες στις οποίες προχώρησε ο Βενιζέλος μετά το σχηματισμό της κυβέρνησής του ήταν να ζητήσει την αποχώρηση των Ιταλών από την ελληνική Ήπειρο, μέχρι τα σύνορα που είχαν οριστεί από το Πρωτόκολλο της Φλωρεντίας του 1913, και την αποκατάσταση των ελληνικών αρχών. Ο ίδιος θα επιθυμούσε να διαπραγματευθεί απευθείας με τη Ρώμη, αλλά σε περίπτωση αποτυχίας θα απευθυνόταν στις εγγυήτριες δυνάμεις ακόμη και στις Ηνωμένες Πολιτείες. Σε αντάλλαγμα της ιταλικής αποχώρησης, υποσχόταν απομάκρυνση των Γάλλων από την Αθήνα, εξέλιξη που γνώριζε πολύ καλά ότι επιθυμούσαν σφοδρά οι Ιταλοί.³⁷

Η πρόταση του Βενιζέλου για απευθείας διαπραγματεύσεις, ύστερα και από την έμμεση παρέμβαση της Βρετανίας, η οποία επιθυμούσε την αποχώρηση όλων των ξένων δυνάμεων από την Ήπειρο, αντιμετωπίστηκε ευνοϊκά από τη Ρώμη, βασική προϋπόθεση όμως για οποιαδήποτε περαιτέρω ενέργεια ήταν η διατήρηση του ιταλικού ελέγχου επί ενός τμήματος του ηπειρωτικού εδάφους που περικλειόταν από τη γραμμή των ελληνοαλβανικών συνόρων και τον δρόμο Αρίνιστας (σημ. Κτίσματα) - Καλπακί-

32 D.D.I., 5^η σειρά, τ. 8, αρ. 315, Υπουργός Εξωτερικών Sonnino προς αρχηγό του Γενικού Επιτελείου Στρατού Cadorna και στρατιωτικό διοικητή Ferrero, Ρώμη 12/6/1917 και αρ. 327, Sonnino προς Cadorna, Ρώμη 13/6/1917.

33 D.D.I., 5^η σειρά, τ. 8, αρ. 360, Ιταλός πρέσβης στην Αθήνα De Bosdari προς υπουργό Εξωτερικών Sonnino, Αθήνα 16/6/1917.

34 D.D.I., 5^η σειρά, τ. 8, αρ. 418, Αρχηγός του Γενικού Επιτελείου Στρατού Cadorna προς υπουργό Εξωτερικών Sonnino, Ανώτατη Διοίκηση 21/6/1917.

35 D.D.I., 5^η σειρά, τ. 8, αρ. 447, Ιταλός πρέσβης στην Αθήνα De Bosdari προς υπουργό Εξωτερικών Sonnino, Αθήνα 24/6/1917.

36 Μουσείο Μπενάκη, Αρχείο Ελευθερίου Βενιζέλου, φ. 149, απ. 97, Ελληνική Πρεσβεία Ρώμης προς Υπουργείο Εξωτερικών, Ρώμη 11/6/1917.

37 D.D.I., 5^η σειρά, τ. 8, αρ. 477, Ιταλός πρέσβης στην Αθήνα De Bosdari προς υπουργό Εξωτερικών Sonnino, Αθήνα 28/6/1917.

ου - Μελισσόπειρας, του γνωστού δηλαδή «τριγώνου του Πωγωνίου». Το τμήμα αυτό, το οποίο έτεμνε την οδό επικοινωνίας Αγίων Σαράντα - Κορυτσάς, θεωρούνταν από τους Ιταλούς ως «μειονέκτημα» της χάραξης της συνοριακής γραμμής του 1913 και δημιουργούσε μεγάλες δυσχέρειες στην τροφοδοσία και τον ανεφοδιασμό του στρατού τους στο μακεδονικό μέτωπο. Το σημαντικότερο όμως εκείνη τη στιγμή για την ιταλική πλευρά ήταν η συνέχιση των επαφών και των συζητήσεων με τον Βενιζέλο, γιατί με τον τρόπο αυτό καθυστέρουσε και η εκκένωση της Ηπείρου.³⁸

Ο ίδιος ο Βενιζέλος, αρχικά τουλάχιστον, δεν ήταν αρνητικός στην ιταλική πρόταση υπό την προϋπόθεση ότι οι ελληνικές αρχές θα επέστρεφαν στην περιοχή που θα έμενε υπό ιταλικό έλεγχο,³⁹ προϋπόθεση όμως που απορρίφθηκε κατηγορηματικά από την ιταλική ανώτατη στρατιωτική διοίκηση· η μόνη υπόσχεση που μπορούσε να δοθεί στον Έλληνα πρωθυπουργό ήταν πως η ιταλική κατοχή του τριγώνου θα ήταν προσωρινή.⁴⁰ Η απάντηση αυτή έφερε σε δύσκολη θέση τον Βενιζέλο: του ήταν πλέον αδύνατο να παρουσιαστεί στην ελληνική Βουλή και να στηρίξει την κήρυξη του πολέμου στους εχθρούς της Αντάντ όταν ένας από τους συμμάχους επιδείκνυε εξαιρετική δυσπιστία απέναντι στη χώρα του και αρνούνταν την αποκατάσταση των ελληνικών αρχών σε ελληνικά εδάφη. Δεν του έμενε επομένως άλλη επιλογή από την προσφυγή στο αίτημα για συμμαχική παρέμβαση.⁴¹

Πράγματι, το ζήτημα της παρουσίας των ιταλικών δυνάμεων στο ελληνικό έδαφος αλλά και η απαίτηση των Ιταλών για διατήρηση του ελέγχου επί του τριγώνου του Πωγωνίου συζητήθηκε κατά τη συμμαχική διάσκεψη που πραγματοποιήθηκε στο Παρίσι, στις 25 Ιουλίου 1917. Εκεί, ο Ιταλός υπουργός των Εξωτερικών συνάντησε τη «συγκρατημένη αγανάκτηση» των Βρετανών. «Δεν μπορούμε να κατανοήσουμε την άρνηση της ιταλικής κυβέρνησης να εγκαταλείψει το ελληνικό έδαφος. Η είναι φίλος και σύμμαχος ο Βενιζέλος ή δεν είναι. ...Αν η Ελλάδα ήταν μεγάλη δύναμη, στο μέτρο που θα μπορούσε να αντιδράσει δυναμικά σε ό,τι θεωρεί επίθεση στα δικαιώματά της, η Ιταλία θα συμπεριφερόταν έτσι;» παρατήρησε ο πρωθυπουργός Lloyd George, βρίσκοντας σύμφωνη στη στάση αυτή και τη γαλλική αντιπροσωπεία.⁴²

Είναι πάντως αξιοπρόσεκτο το γεγονός πως, παρά το ότι η Ιταλία από την αρχή διαβεβαίωνε για τον προσωρινό χαρακτήρα της κατάκτησης και πως από νωρίς είχε γίνει φανερό ότι δεν θα ήταν δυνατό να παρατείνει επ' αόριστον την παρουσία της στην Ήπειρο, προσπάθησε με κάθε τρόπο να αναβάλει όσο το δυνατόν περισσότερο την ανάκληση των δυνάμεών της από την περιοχή προβάλλοντας κάθε είδους προσχήματα και δικαιολογίες, θέτοντας όρους και προϋποθέσεις και εκμεταλλευόμενα κάθε διπλωματική διασυμμαχική ασυμφωνία ή αντικρουόμενα συμφέροντα και βλέψεις.

38 D.D.I., 5^η σειρά, τ. 8, αρ. 505, Υπουργός Εξωτερικών Sonnino προς πρέσβη στην Αθήνα De Bosdari, Ρώμη 1/7/1917.

39 D.D.I., 5^η σειρά, τ. 8, αρ. 585, Ιταλός πρέσβης στην Αθήνα De Bosdari προς υπουργό Εξωτερικών Sonnino, Αθήνα 8/7/1917.

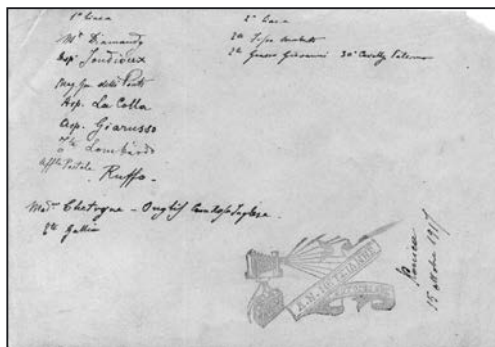
40 D.D.I., 5^η σειρά, τ. 8, αρ. 619, Υπουργός Εξωτερικών Sonnino προς πρέσβη στο Λονδίνο Imperiali, Ρώμη 12/7/1917.

41 D.D.I., 5^η σειρά, τ. 8, αρ. 631, Ιταλός πρέσβης στην Αθήνα De Bosdari προς υπουργό Εξωτερικών Sonnino, Αθήνα 13/7/1917.

42 D.D.I., 5^η σειρά, τ. 8, αρ. 725, Πρακτικά της Διασυμμαχικής Διάσκεψης, Παρίσι 25/7/1917.

Περισσότερα βλέπε Σφήκα - Θεοδοσίου, Α. (2004), *Η Ιταλία*, σ. 327-328.

Τελικά, ύστερα και από τις επανειλημμένες συμμαχικές πιέσεις και υπομνήσεις, η παλική αποχώρηση από τα νοτιότερα τμήματα της Ηπείρου, με εξαίρεση το τρίγωνο του Πωγωνίου, δεν συντελέστηκε παρά μόνο στα τέλη Σεπτεμβρίου του 1917 και αφού η Ελλάδα είχε μπει πα στον Μεγάλο Πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ. Η διασφάλιση της ομαλής αποχώρησης των Ιταλών και της αποκατάστασης της ελληνικής κυριαρχίας και των ελληνικών στρατιωτικών και διοικητικών αρχών στην περιοχή ανατέθηκε στον αντιστράτηγο Κωνσταντίνο Μοσχόπουλο, ο οποίος ορίστηκε διοικητής Ηπείρου και Κέρκυρας. Θα χρειαστούν, πάντως, περισσότερο από δύο χρόνια για να ολοκληρωθεί η παράδοση και του τριγώνου του Πωγωνίου στις ελληνικές αρχές, τον Νοέμβριο του 1919.

«Είμαστε στην Ελλάδα». Κόνιτσα, 15/10/1917.

Τρίτος από αριστερά, καθιστός εικονίζεται ο στρατιωτικός διοικητής Delli Ponti.

Πηγή: www.rivistamilitare.it/index.php?option=com_content&task=view&id=288&Itemid=60

Εξώφυλλο της εφημ. *Domenica del Corriere*, 20 - 27 Μαΐου 1917.

Κάτω από την φωτογραφία αναγράφει:

«Οι Ιταλοί στην Ήπειρο. Ο συνταγματάρχης Brussi, επισκεπτόμενος την περιοχή γύρω από τους Φιλιάτες, συνοδεύεται από γραφική τιμητική συνοδεία και δέχεται δώρο λουλούδια από γυναίκες και παιδιά».

Η προσπάθεια να παρουσιαστεί ως ευπρόσδεκτη η παλική άφιξη στην Ήπειρο είναι εμφανής.

Πηγή:

www.carabinieri.it/arma/ieri/cronache-del-passato/illustrazioni/1916---1927/20-maggio-1917

Σύνδεσμος
Φιλολόγων
Αργολίδας

ΔΗΜΟΣ
**Άργους
Μυκηνών**

ΚΟΙΝΩΦΕΛΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ
ΔΗΜΟΥ ΑΡΓΟΥΣ-ΜΥΚΗΝΩΝ

1915 2015

100 χρόνια από τον
Εθνικό Διχασμό

*Οι πολιτικές, πολιτειακές, κοινωνικές διαστάσεις
των γεγονότων και οι μεταγενέστερες επιδράσεις*

πρακτικά διημερίδας 7-8 Νοεμβρίου 2015

Αργολική Αρχαιολογική Βιβλιοθήκη Ιστορίας & Πολιτισμού

Άργος 2018